

<https://jpll.ui.ac.ir/?lang=en>

Research on Mystical Literature

E-ISSN: 2476-3292

Document Type: Research Paper

Vol. 17, Issue 2, No.51, Fall & Winter 2023, pp. 111-126

Received: 02/12/2023

Accepted: 18/08/2024

Criticizing Mohammad Hassan Alvan's Novel *Mot Saghir* Based on Van Leeuwen's Theory of Discourse

Malakomidi Chahartagh

Ph.D. student in the Department of Arabic Language and Literature, Islamic Azad University of Mahabad,
West Azerbaijan, Iran
Omidirani5@gmail.com

Ardeshir Sadruddini*

Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Islamic Azad University of Mahabad,
West Azerbaijan, Iran
ardashir.sadraddini@ymail.com

Mostafa Yegani

Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Islamic Azad University of Mahabad,
West Azerbaijan, Iran
m.yegani@iaumahabad.ac.ir

Abstract

Characters are considered an important element of narrative in a novel and a narrative work. This element, in addition to the structural aspect, is also responsible for a large part of the ideological form of the story in terms of thematization. In his theory of discourse analysis, Van Leeuwen links the element of character and the discourse of the work. He talks about the representation and non-representation of actors and their relationships with the discourse of the work. Based on this theory, this study aims to analyze the famous novel *Mot Saghir* by Mohammad Hassan Alvan. It is a character-oriented novel that deals with the life of Ibn Arabi, a famous Sufi of the 6th century, in the form of a narrative mixed with the author's imagination and reality. Ibn-Arabi encountered various personalities in his mystical journey and in the journeys he followed to achieve his mystical goals and purposes. The narrator of the story, according to the historical aspect of the work and the influence of each of the personality types in the formation of the discourse has focused on their representation by relying on different methods of elimination and expression.

Keywords: Discourse Analysis, Mohammad Hassan Alvan, Van Leeuwen, Arabic Novel, *Mot Saghir*.

Introduction

---

* Corresponding author

Omidi Chartagh, M., Sadruddini, A., & Yegani, M. (2023). Criticizing Mohammad Hassan Alvan's Novel *Mot Saghir* Based on Van Leeuwen's Theory of Discourse. *Research on Mystical Literature*, 17 (2): 111-126.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpll.2024.139999.1807

Today, in light of the theories of discourse analysis, the concepts and hidden foundations of many literary works are understood through linguistic structures, and the reader can understand the infrastructures and foundations or the sources of the formation of a work to discover and analyze the discourse itself. In fact, "discourse can be seen as two sides of the same coin, on one side of which is speech and on the other side is its social custom and function" (Yarmohammadi, 2003, p. 178). In other words, discourse is formed from the relationship between language, power, and ideology of the text. In fact, critical discourse analysis "explains why texts are produced in relation to sociological, historical and social factors, it elevates the analysis from the level of description of texts to the level of explanation, and from the point of view of inclusion of research, the scope of analysis is also increased to the level of Macro, meaning society, expands history and ideology" (Aghagolzadeh, 2005, p. 21). Discourseology, as an approach, speaks of different methods that the theories related to this field act as methods.

Of course, van Leeuwen does not speak about the removal and statement of agents and performers in general. Rather, according to him, the method of deletion and expression is done in different forms in a story, each of which has a small role in the formation of different dimensions of the discourse. Therefore, in Leeuwen's theory, unlike other theories in the field of discourse analysis, the discussion is about the representation of characters or narrative agents. Based on this, the present study examines the prominent and famous novel *Mot Saghir* from the point of view of Van Leeuwen's discourse-semantic theory. The novel is written by the Saudi author Mohammad Hassan Alvan and is inspired by the life of Ibn Arabi. The study tries to determine the representation of the agents and the coordinates of the constructed world and determine the dominant discourse of the novel. The study aims to answer the following two research questions:

- 1) **How has the author used omission and statement to convey his discourse and ideology?**
- 2) **What is the reason for the high and low frequency of each of the elimination and statement methods?**

Review of literature

Van Leeuwen's (2008) circular discourse pattern is one of the new theories of critical discourse. Often, in critical discourse analysis approaches, three concepts of criticism, power, and worldview are considered, which are not addressed in other branches of linguistics. Leeuwen believes that the basis of critical discourse analysis is based on the principle that the manner of expression is effective in perpetuating and justifying the factors of discrimination, inequality, and force on the society by the ruling power. He defines the method of discourse analysis based on the principle of representation of actors, which is managed by the ruling power. Basically, "the methods of representation of social activists are language-based because they appear in language and verbal discourse; However, the type of presence and role of activists as active or active and the social role and function they have in the discourse is of great importance. Therefore, first, the type of social function of the actors and their presence and role in the discourse is explained, and then the linguistic expression of these roles and functions is investigated" (Van Leeuwen, 2008, p. 30).

Van Leeuwen's Discourse Analysis Theory deals with the representation of social agents in the discourse based on the two categories of openness and concealment. In his opinion, each of these two categories can have important results for the analysis of discourse in terms of functionalism and semantics of a literary work or narrative. In this theory, the way actors are represented has a significant impact on forming the discourse, transmitting, and presenting the discourse, as well as the effectiveness of the narrative discourse. In fact, the characters in the story are considered representatives of the discourse of the work, and the removal and statement of each of them contribute to determining the direction of the discourse and shaping it. Therefore, it is tried to investigate the functions and reasons of this representation.

Methodology

The method of this research is descriptive-analytical. Based on Van Leeuwen's theory (2008) and the various components of this theory, the present study examines the way actors are represented in the novel *Mot Saghir* and describes the functions of each component.

Result

In the novel *Mot Saghir*, more of the statement has been removed, due to the historical nature of the

novel and the vastness of time, the space of the narration has been appropriated. Therefore, at first glance, the author has avoided mentioning all the agents, relying on this historical tone, and basically mentioning all these cases is in conflict with realism. In order to visualize the events better, the author has observed them from the point of view of the narrator, who observes and narrates the events like a real person.

Deletion is used more in the novel *Mot Saghir*. The author often narrates the events about which he has realistic and expected information from the agent. Therefore, these agents are poorly represented at the narrative level. The author has used the element of elimination in a natural way to present a narrative in which the reader gets mixed up with the character of Ibn-Arabi and thinks he is a sibling.

In *Mot Saghir*, the role determination component is used a lot. The mystical aspect of this novel, which is used to express and develop the condition of Sufism characters and build the plot of the story based on the struggles and quests of the main character of the story to achieve the goal, provides the basis for the application of the activation component from the axis of role determination. The characterizing component or determining the type of role with its subcategories is reflected in the work. In the novel *Mot Saghir*, the author uses linking to express the originality of the characters. Linking each character to a scientific, mystical, religious, or political group was important for Ibn Arabi, and the author often used this method at the beginning of introducing agents. With regard to the same goal, the component of separation has also received the author's attention. In fact, he has reviewed the agency that is represented at the level of narrative in terms of belonging and not belonging to mystical worldviews.

Abstract depersonalization is less used in *Mot Saghir*. Alvan uses more objectification in his novel, and the multiplicity of actors and social agents in this work plays a role in the multiplicity of the work. In his mystical work, Alvan has used spatial orientation and also instrumental orientation to objectify a large part of agents and has removed the border between humans and objects. As a result, what is obtained after extracting and analyzing the social agents and their way of representation is the discourse of the work. In fact, from van Leeuwen's point of view, this method of simple analysis can determine the path of discourse identification for the reader and is a definite and efficient tool for discourse analysis. The results also show that in his work, Alvan acted in the representation of the characters in a technical manner and in accordance with the discourse of the work. The characters that serve the mystical discourse of the narrative have allocated a large part of the representation, and historical figures have a smaller share of representation despite the historical tone of the novel.

نشریه علمی پژوهش‌های ادب عرفانی
 سال هفدهم، شماره دوم، پیاپی ۵۱، پاییز و زمستان ۱۴۰۲، صص. ۱۱۱-۱۲۶.
 تاریخ وصول: ۱۴۰۲/۹/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۵/۲۸

نقد و بررسی رمان موت صغیر محمد حسن علوان، بر پایه نظریه گفتمان محور ون لیوون

ملک امیدیه چهارطاق، دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مهاباد، ایران

omidiirani5@gmail.com

اردشیر صدرالدینی*، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مهاباد، ایران

ardashir.sadraddini@ymail.com

مصطفی یگانی، استادیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد مهاباد، ایران

m.yegani@iaumahabad.ac.ir

چکیده

شخصیت‌ها در رمان و اثری روایی یا داستانی عنصر مهمی از روایت قلمداد می‌شوند. این عنصر، افزون بر جنبه ساختاری، از نظر مضمون‌پردازی نیز بخش بزرگی از بار ایدئولوژیک داستان را بر عهده دارد. ون لیوون در نظریه گفتمان کاوی خود، به پیوند عنصر شخصیت و گفتمان اثر پرداخته و از نحوه بازنمایی و عدم بازنمایی ایفاگران و ارتباط آن با گفتمان اثر، سخن گفته است. این مقاله باتکیه بر همین نظریه، به بررسی رمان معروف «موت صغیر» از محمدحسن علوان می‌پردازد. رمانی شخصیت‌محور که به پردازش زندگی ابن عربی، صوفی مشهور قرن ششم، در قالب روایتی آمیخته از تخیل نویسنده و واقعیت می‌پردازد. ابن عربی در سیر و سلوک عرفانی و در سفرهایی که برای دستیابی به اهداف و مقاصد عرفانی دنبال کرده، با شخصیت‌های مختلفی مواجه شده است و راوی داستان نیز با توجه به صبغه تاریخی اثر و اثرگذاری هر کدام از تیپ‌های شخصیتی در شکل‌گیری گفتمان، به بازنمایی آنها باتکیه بر شیوه‌های مختلف حذف و اظهار پرداخته است. نتیجه نشان می‌دهد که علوان در اثر خود، در بازنمایی شخصیت‌ها به گونه فنی و مطابق با گفتمان اثر عمل کرده است و شخصیت‌هایی که در خدمت این گفتمان عرفانی هستند، بخش عمده‌ای از بازنمایی را به خود اختصاص داده و به شیوه‌های مختلفی به نمایش درآمده‌اند؛ درحالی‌که شخصیت‌های تاریخی، با وجود صبغه تاریخی رمان، سهم کمتری از بازنمایی دارند. روش پژوهش در این مطالعه، توصیفی - تحلیلی است.

واژه‌های کلیدی

تحلیل گفتمان، محمد حسن علوان، ون لیوون، رمان عربی، موت صغیر.

* مسؤل مکاتبات

امیدیه چهارطاق، مُلک، صدرالدینی، اردشیر، یگانی، مصطفی. (۱۴۰۲). نقد و بررسی رمان موت صغیر محمد حسن علوان، بر پایه نظریه گفتمان محور ون لیوون. پژوهش‌های ادب عرفانی ۱۷ (۲): ۱۱۱-۱۲۶.

2476-3292 © The Author(s).

This is an open access article under the CC BY-NC 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0>)

10.22108/jpl.2024.139999.1807

۱. مقدمه

امروز در پرتو نظریات گفتمان کاوی، مفاهیم و بن‌مایه‌های پنهان بسیاری از آثار ادبی، از طریق روساخت‌های زبانی و ساختار فهمیده می‌شود و خواننده می‌تواند زیرساخت‌ها و مبانی یا سرچشمه‌های شکل‌گیری اثر را که همان گفتمان است، کشف و تحلیل کند. در واقع، گفتمان را می‌توان دو روی یک سکه دانست که در یک روی آن گفته و در روی دیگر عُرف و کارکرد اجتماعی آن قرار می‌گیرد (پارمحمدی، ۱۳۸۳، ص. ۱۷۸). به عبارت دیگر، گفتمان از رابطه میان زبان، قدرت و ایدئولوژی متن شکل می‌گیرد (شرشار، ۲۰۰۶م.، ص. ۱۳۲). در واقع، تحلیل گفتمان انتقادی «چرایی تولید متون در ارتباط با عوامل جامعه‌شناختی، تاریخی و اجتماعی را توضیح می‌دهد، تحلیل را از سطح توصیف متون به سطح تبیین ارتقا می‌دهد و از جهتی شمولیت تحقیق نیز گستره تحلیل را به سطح کلان، یعنی جامعه، تاریخ و ایدئولوژی وسعت می‌بخشد» (بارت، ۱۳۸۷، ص. ۲۱). گفتمان‌شناسی به‌عنوان یک رویکرد از روش‌های مختلفی سخن می‌گوید که نظریات مربوط به این حوزه به‌مثابه روش عمل می‌کنند.

یکی از جدیدترین رویکردها، تحلیل گفتمان نظریه ون لیوون است که مبتنی بر دو مقوله صراحت و پوشیدگی، به نحوه بازنمایی کارگزاران اجتماعی در گفتمان می‌پردازد. از نظر او هر کدام از این دو مقوله از نظر کارکردشناسی و معنی‌شناسی اثر ادبی یا روایت می‌تواند نتایج مهمی را برای گفتمان‌کاو داشته باشد. در این نظریه، نحوه بازنمایی کنشگران و چگونگی بازنمایی آنها در تشکیل گفتمان، انتقال و عرضه گفتمان و همچنین میزان اثرگذاری گفتمان روایت تأثیر بسزایی دارد. در واقع، شخصیت‌ها در داستان، نمایندگان گفتمان اثر قلمداد می‌شوند و حذف و اظهار هر کدام از آنها در تعیین جهت گفتمان و شکل‌دهی آن سهیم است؛ البته، ون لیوون به‌صورت کلی از حذف و اظهار کارگزاران و ایفاگران سخن نمی‌گوید؛ بلکه نحوه حذف و بیان، به‌صورت‌ها و اشکال مختلفی در داستان انجام می‌گیرد که هر کدام به‌گونه جزئی در تشکیل ابعاد مختلف و گوناگون گفتمان نقش دارد. بنابراین در نظریه لیوون برخلاف دیگر نظریات موجود در حوزه گفتمان کاوی، بحث درباره نحوه بازنمایی شخصیت‌ها یا کارگزاران روایی است. بر همین اساس، این مقاله به بررسی رمان برجسته و مشهور نویسنده عربستانی، یعنی رمان موت صغیر که اثری الهام‌گرفته از زندگی ابن عربی (ابن عربی، بی‌تا، ص. ۱۸) است از منظر نظریه گفتمان - معناشناختی ون لیوون می‌پردازد تا نحوه بازنمایی کارگزاران را تعیین کند و مختصات جهان برساخته و گفتمان مسلط رمان را مشخص کند. مقاله پیش‌رو در صدد پاسخ‌گویی به دو پرسش زیر است:

نویسنده چگونه از حذف و اظهار برای انتقال گفتمان و ایدئولوژی خود استفاده کرده است؟

دلیل بسامد بالا و پایین هر کدام از شیوه‌های حذف و اظهار چیست؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

باوجود اهمیت فراوان نظریه ون لیوون در تحقیقات گفتمان‌شناسی و بررسی لایه‌های زیرین متنی، پژوهش‌های اندکی بر پایه این نظریه ثبت شده است که از آن جمله به تحقیقات زیر اشاره می‌شود:

حاجی‌زاده و پرشور (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل رمان «وطن من زجاج» یاسمینه صالح؛ براساس رویکرد گفتمان انتقادی ون لیوون» به تحلیل رمان وطن من زجاج اثر یاسمینه صالح، نویسنده معاصر الجزایری با استفاده از رهیافت حذف و اظهار ون لیوون پرداخته و میزان بسامد و دلیل کاربست هر یک از این مؤلفه‌ها را مشخص کرده و پرده

از زوایای ناگفته متن برداشته‌اند. طبق نتایج این پژوهش، بسامد مؤلفه اظهار بیشتر از مؤلفه حذف است و این موضوع نشانگر تمایل نویسنده به گفتار روشن و بی‌پرده در بیان حقایق است.

صیادی‌نژاد و دیگران (۱۴۰۱) در مقاله «بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان الطلیانی براساس رهیافت ون لیوون» با در پیش گرفتن رویکرد تحلیل انتقادی گفتمان براساس الگوی نشانه معناشناختی ون لیوون، به بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان *الطلیانی* اثر شکری المبخوت، ناقد، ادیب و نویسنده تونسی پرداخته است و ایدئولوژی و دیدگاه‌های فکری و اجتماعی وی را از این طریق تبیین و آشکار ساخته است. دستاورد تحقیق بیانگر آن است که شکری المبخوت در متن روایی-سیاسی و اجتماعی خود، کنشگران اجتماعی را با شیوه‌های متفاوتی بازنمایی کرده است. عبدالناصر و زینت در آغاز کنشگرانی فعال و پویا در تمام فرآیندهای رفتاری، احساسی و گفتاری بازنمایی شده‌اند. با توجه به پیشینه تحقیق، پژوهش‌های اندکی بر روی رمان‌های عربی باتکیه بر نظریه ون لیوون انجام شده است. این در حالی است که رمان‌های محمد حسن علوان به‌عنوان یکی از چهره‌های شاخص ادبیات عرب، تاکنون از این منظر بررسی نشده‌اند؛ از این رو، پژوهش حاضر گامی نو در موضوع این مطالعه محسوب می‌شود.

۲. چهارچوب نظری پژوهش

الگوی گفتمان مدار ون لیوون (۲۰۰۸) از جمله نظریات جدید گفتمان انتقادی است. غالباً در رویکردهای تحلیل گفتمان انتقادی، سه مفهوم انتقاد، قدرت و جهان‌بینی در کانون توجه است که در دیگر شاخه‌های زبان‌شناسی به آنها نمی‌پردازند. لیوون معتقد است بنیان تحلیل گفتمان انتقادی بر این اصل استوار است که نحوه بیان بر تداوم و توجیه عوامل تبعیض، نابرابری و اعمال زور بر جامعه از سوی قدرت حاکم مؤثر است (Van Leeuwen, 2008, p. 370). او شیوه تحلیل گفتمان را بر پایه اصل بازنمایی کنشگران که از سوی قدرت حاکم مدیریت می‌شود تعریف می‌کند. در اصل، «شیوه‌های بازنمایی کنشگران اجتماعی به دلیل اینکه در زبان و گفتمان کلامی بروز می‌یابند، بنیانی زبان - مبنا دارد؛ اما نوع حضور و نقش کنشگران به‌عنوان کنشگر یا کنش‌پذیر و نقش و کارکرد اجتماعی که در گفتمان دارند، از اهمیت بالایی برخوردار است؛ از این رو، ابتدا نوع کارکرد اجتماعی کنشگران و نوع حضور و نقش آنها در گفتمان تبیین می‌شود و سپس چگونگی بروز و جلوه زبانی این نقش‌ها و کارکردها بررسی می‌شود» (Van Leeuwen, 2008, p. 30).

لیوون، تحلیل گفتمان انتقادی را از حوزه زبان‌شناسی به عالم اجتماع کشاند و شاخص‌های جامعه‌شناختی - معنایی را ملاک تحلیل قرار داد. او دلیل این امر را فقدان رابطه صددرصد مستقیم میان شاخص‌های زبان‌شناختی و نقش‌ها آنها می‌داند (پهلوان‌نژاد، ۱۳۸۸، ص. ۵۴؛ ون‌دایک، ۱۳۸۲، ص. ۷۶). همچنین وی معتقد است که «مطالعه جامعه‌شناختی معنایی گفتمان، ابزاری نیرومند برای تحلیل متن است تا بررسی مؤلفه‌های زبان‌شناختی صرف» (Van Leeuwen, 2008, p. 4) با این فرض، لیوون مؤلفه‌های جامعه‌شناختی معنایی الگوی خود را معرفی می‌کند. او مجموعه افرادی که در متن حضور دارند را به‌عنوان کارگزاران اجتماعی معرفی می‌کند. نگاه او به کارگزاران و کنش‌گران، نشان از توجه وی به عناصر جامعه‌شناختی برای تحلیل اثر دارد.

لیوون، تأثیر گفتمان را در ساخت، تبدیل صورت و حفظ قدرت اجتماعی جامعه امری مهم می‌داند. او از رویکردی جامعه‌شناختی - معنایی «برای تحلیل متن خود استفاده می‌کند؛ بدین معنا که کارگزاران اجتماعی

می‌توانند بازنمایی شوند. ون لیوون یک نظام شبکه‌ای را معرفی می‌کند که کارگزاران اجتماعی در آن بازنمایی می‌شوند و در همان جا اتحاد ممکن بین انواع گوناگون زبانی، جامعه‌شناسی زبان و خصوصیات گفتمانی آغاز می‌شود. از نظر وی، نه تنها کارگزاران اجتماعی می‌توانند بازنمایی شوند، کنش‌های اجتماعی نیز می‌توانند در همین شبکه نشان داده شوند. او تلاش می‌کند به این پرسش پاسخ دهد که راه‌های مختلف بازنمایی کنش‌های اجتماعی در گفتمان چگونه است» (مقداری، ۱۳۹۴، ص. ۱۲۵؛ مفتاح، ۱۹۹۰، ص. ۸۹).

در نتیجه آنچه پس از استخراج و تحلیل کارگزاران اجتماعی و نحوه بازنمایی آنها به دست می‌آید، همان گفتمان اثر است. در واقع از نگاه ون لیوون، این شیوه تحلیل به سادگی می‌تواند مسیر شناسایی گفتمان را برای خواننده مشخص سازد و ابزاری قطعی و کارآمد برای گفتمان‌کاوی است.

۲- بحث و بررسی

این بخش از مقاله به بررسی دو محور حذف و اظهار و زیرمجموعه‌های آن در رمان موت صغیر می‌پردازد.

۲-۱. حذف یا پوشیدگی

حذف به دو شکل در اثر نمود پیدا می‌کند که عبارتند از «پنهان‌سازی» و «کمرنگ‌سازی» که در ادامه به تحلیل هر کدام از آنها می‌پردازیم.

۲-۱-۱. پنهان‌سازی

ون لیوون، پنهان‌سازی را یکی از موارد حذف می‌داند؛ زمانی که هیچ ارجاعی به کارگزاران اجتماعی در هیچ‌جای متن نمی‌شود (Van Leeuwen, 2008, p. 29). حذف به شیوه پنهان‌سازی در رمان موت صغیر، با توجه به فضای عرفانی آن، بارها مورد توجه قرار گرفته است؛ زیرا شخصیت داستان، ابن عربی، در بسیاری از مواقع از ماهیت موضوعات بحث‌شده آگاهی ندارد و نویسنده نیز در شخصیت‌پردازی، این نکته عرفانی را رعایت کرده است. خواننده نیز در می‌باید که در جهان عرفانی پر رمز و راز، همه‌چیز روشن و شفاف نیست و انتظار حذف و پنهان‌سازی اشیاء، نه به صورت عمدی، بلکه براساس ساختار اثر به طور ناخواسته مورد توجه قرار می‌گیرد و در اثر منعکس می‌شود. برای مثال، در نمونه زیر، نویسنده با نام‌شخص کردن مرجع «الذی»، نوعی پنهان‌سازی را در یکی از اولین تجربه‌های عرفانی شخصیت در رمان به کار برده است:

«سوی ذلک لایحدث الكثير فی هذا المكان ولكن الذی یعمل فی قلبی کثیر والذی یضج بین أنحائی خطیر»

(علوان، ۲۰۱۶، ص. ۷).

در اینجا نویسنده از موضوعی سخن گفته است که در قلب او عمل می‌کند و وی را تحت تأثیر قرار می‌دهد؛ اما به طور دقیق به آن موضوع اشاره نکرده است. شخصیت رمان با فضا و عناصری مواجه است که قدرت تشخیص و شناسایی آنها را ندارد یا نمی‌تواند ابعاد آن عناصر را به طور دقیق و کامل بشناسد. در چنین مواردی، حذف به کار می‌رود. نشناختن مکان یا حذف مکان نیز در همین راستا جای می‌گیرد. نویسنده در چند صفحه بعد بیان می‌دارد:

«لا أعلم مکانی من الأرض ولكن هذا لایعیننی وقد ثبت الله قلبی بالأوتاد الأربعة. کل ما أذکره أني ترکت ملطية،

واتجهت شرقاً وعلی ظهري بساطاً من وبر حملت فيه کل متاعی» (علوان، ۲۰۱۶، ص. ۸).

در اینجا نیز حذف به صورت ناخواسته انجام پذیرفته است؛ زیرا نویسنده مکان خود را در زمین نمی‌داند و در جست‌وجوی آن است. او از مبدأ سفر خود آگاه است و آن را «ملطیه» نام نهاده و با کلمه ذکر به بیان آن تصریح کرده است؛ اما مقصد مشخص نیست و در داستان پنهان شده است. در مواردی دیگر، زمانی که نویسنده اثر در حال کسب مراد خود در سفر است، این مؤلفه در کانون توجه قرار می‌گیرد، زمانی که مشخص نیست نزد چه کسی برود و «مراد» او که او را به هدف و مقصد که «لقاء الهی» است نزدیک سازد، می‌بایست در پرده‌ای به صورت نمادین و رازگونه قرار گیرد.

۲-۱-۲. کمرنگ‌سازی

کمرنگ‌سازی، جلوه دیگری از حذف است و به حذف عمدی کارگزار اجتماعی در بخشی از متن اشاره دارد. در کمرنگ‌سازی، ممکن است کارگزاران اجتماعی محروم یا حذف شده و در رابطه با اقدامی معین ذکر نشوند؛ با این حال، با بررسی دقیق‌تر متن، می‌توان به صورت منطقی (هرچند نه به صورت کامل) این کارگزاران را شناسایی کرد. اگرچه آنها در کانون توجه نیستند؛ حذف نیز نشده‌اند و به عنوان پیش‌زمینه‌ای برای انتقاد مطرح می‌شوند (Van Leeuwen, 2008, p. 29). بنابراین، کمرنگ‌سازی حذف گسترده و کامل سوژه نیست؛ بلکه کمرنگ کردن و بیان آن به صورت جزئی و گذرا است. یعنی با یک حضور کامل و بی نقصی مواجه نیستیم؛ بلکه این حضور، ناقص و جزئی است.

در رمان موت صغیر، کمرنگ‌سازی گاهی با بیان تعدادی و حذف تعدادی دیگر انجام می‌شود. بدین معنا که نویسنده، همه عناصر مدنظر را ذکر نمی‌کند و البته همه آنها را حذف هم نمی‌کند؛ بلکه عده‌ای را حذف و وعده‌ای را ذکر می‌کند و از این طریق، شگرد کمرنگ‌سازی را پیاده می‌کند. به مانند نمونه زیر که می‌گوید:

«كل ما أفعله في طريقي إلى الله هو أمره وتدبيره: السهل والشاق، الفرح والحزن، الحل والترحال، العلم والشطح، الحرف والرقم، الكلام والسكوت وأصبحت قطب الشأن الإلهي، غوث الآن الزماني، مرآة الحق، في يدي طلسم الله الأعظم، وقسطاس الفيض الأعم و....» (علوان، ۲۰۱۶ م.، ص. ۹).

در اینجا نویسنده از آنچه در دست اوست تنها دو مورد را ذکر و در ادامه نقطه‌چین گذاشته که دال بر حذف پاره‌ای از عناصر دارد که ممکن است موارد پرشماری را شامل شود. حذف در اینجا به صورت سلیقه‌ای صورت گرفته است و نویسنده با گذاشتن نقطه‌چین به وجود برخی موضوع‌ها و موارد اذعان دارد؛ اما آنها را شاید به دلیل عدم نیاز به آن حذف کرده است و آنچه در داستان او است را تنها مختصر ذکر کرده و از بیان همه موارد خودداری کرده است و بنابراین از شگرد کمرنگ‌سازی بهره گرفته است.

به همین صورت، نویسنده از کمرنگ‌سازی در ذکر نام اعضای خانواده استفاده می‌کند و گاهی به حذف و گاهی به ذکر می‌انجامد. عدم ذکر در مراحل از روایت، این گمان را زنده می‌کند که نویسنده، مخالف نامیدن و تصریح اسامی اعضای خانواده با توجه به فضای رمان است؛ اما در ادامه به ذکر نام می‌پردازد و این نگره را تا حدودی تضعیف می‌کند که در مجموع نشان می‌دهد، نویسنده به حذف سراسری نام اعضای خانواده و نه به ذکر و اظهار برجسته، بلکه به پنهان‌سازی اعتقاد دارد. برای نمونه در ابتدای فصل دوم رمان می‌گوید:

«أعطاني الله برزخين: برزخ قبل ولادتي وآخر بعد مماتي. في الأول رأيت أمي وهي تلدني و في الثاني رأيت ابني وهو يدفنني. رأيت أبي يضحك مستبشراً ببيكره الذكر وزوجتي تبكي مفجوعة في زوجها المسن» (علوان، ۲۰۱۶ م.، ص. ۱۳).

در نمونه فوق، نام پدر و مادر تصریح نشده و به‌طور دقیق بیان نشده است؛ اما در ادامه، نام‌های مشخص «فاطمه» برای مادر و «علی» را برای پدر، بیان می‌کند. نویسنده در ابتدا به نام والدین اشاره نمی‌کند تا این تصور ایجاد شود که در جهان عرفانی وی به جزئیات دنیوی اهمیت چندانی داده نمی‌شود؛ زیرا جزئیات در این جهان‌بینی ارزش و اعتباری ندارند، اما در ادامه با بیان نام آنها، تصریح می‌کند که جهان عرفانی وی با اشیای ملموس و دنیوی شروع شده است؛ هرچند نشانه‌های بروز این جهان در همان ابتدا دیده می‌شود.

۲-۲. اظهار یا بیان

بر اساس الگوی ون لیوون، سایر مؤلفه‌های گفتمان‌مدار از نوع اظهار به شمار می‌آیند. از کارگزاران اجتماعی می‌توان به‌عنوان افراد نام برد. در این صورت، من از فردیت یا از گروه‌ها سخن بگویم و در چنین صورتی است که باید از اظهار صحبت کنم (Van Leeuwen, 2008, p. 37). به عبارتی، از نظر ون لیوون هرگاه کنشگر اجتماعی به‌طور واضح در گفتمان حضور یابد، مؤلفه اظهار به چشم می‌آید (Van Leeuwen, 2008, p. 34). این مؤلفه، درجات و اشکال مختلفی دارد که در ادامه به معرفی و تحلیل آن در رمان موت صغیر پرداخته می‌شود.

۲-۲-۱. تعیین یا واگذاری نقش

نقش‌های متعلق به کارگزاران برای بازنمایی آنها به دو دسته تقسیم می‌شوند که عبارتند از «فعال‌سازی» و «منعطف‌سازی» که هر کدام برای اهدافی به کار می‌روند.

۲-۲-۱-۱. فعال‌سازی

فعال‌سازی زمانی رخ می‌دهد که کارگزاران اجتماعی به عنوان نیروهای فعال و پویا در فعالیتی معرفی می‌شوند (Van Leeuwen, 2008, p. 33؛ یورگنسن، ۱۳۸۹، ص. ۱۷). علوان در رمان موت صغیر، شخصیتی پویا و فعال به تصویر کشیده است. شخصیتی که در نقل مکان و انتقال مدام است و از جایی به جای دیگر می‌رود و برای دستیابی به اهداف و مقاصد عرفانی به سفر رفته و جان خود را به خطر می‌اندازد. آنچه برای علوان در این رمان اهمیت دارد، تجسم شخصیتی پویا و محبوب است. او تلاش می‌کند سرگذشت این شخصیت را در برهه‌های مختلفی از زندگی، از کودکی گرفته تا پیری نشان دهد. تلاش شخصیت برای پیدا کردن «اوتاد اربعه»^۱ و گذشت از یک و تد به و تد دیگر، کالبدی پویا و فعال به شخصیت بخشیده است. آغاز فعال‌سازی کارگزار اجتماعی برجسته در این رمان، به زمانی بازمی‌گردد که «فاطمه»، آموزگار کودکی ابن عربی، او را با مفهوم اوتاد آشنا می‌کند (ابن عربی، ۱۳۸۷، ص. ۱۳) و از آن زمان به بعد، این شخصیت تمام تلاش خود را معطوف به دستیابی خواسته‌هایش کرد. برای مثال در جمله زیر می‌گوید:

«لولا المطامع لانقطع الهمم» (علوان، ۲۰۱۶، ص. ۱۴۳).

چنین جمله‌ای از ابن عربی که نویسنده آن را در مقدمه فصل به کار برده است، به روشنی نشان می‌دهد که انگیزه‌های درونی، محرک اصلی فعالیت و پویایی شخصیت داستان هستند. ابن عربی در رمان، شخصی فعال معرفی می‌شود که عاشق سفر و ماجراجویی است و برای دستیابی به اهداف خود از هیچ خطری نمی‌هراسد. این ویژگی در مقاطع مختلفی از رمان علوان، به‌طور بارزی نمایان است، چنان‌که شخصیت داستان، همواره در جست‌وجوی دانش و ماجراجویی است

۱. اوتاد، در اصطلاح متصوفه به کسانی گفته می‌شود که در سلسله مراتب اولیا مقامی فروتر از قطب و امامان و افراد، و فراتر از ابدال و ابرار و اختیار دارند. (نسفی، ۱۳۵۱، ص. ۲۸۰)

و به دنبال رهایی از قفس تنگ مرسیه و کشف تجارب جدید است. نمونه زیر، این انگیزه سفر را در گزارشی کوتاه و به گونه ای هدفمند بیان می کند:

«توفی أخو الخليفة فجأة فتعین علی أبي السفر إلى مراكب. رجوته أن أرافقه فوافق وأمرني أن أستعدّ للسفر ثم نكص. أخبرني أن الوفد قرر السفر عبر النهر حتى بحر الظلمات كسباً للوقت والمركب لا تتسع لي. ربت علی كفتي بحنو وقال: لو كانت قافلة لكان تدبير راحلة أمراً سهلاً انقبض قلبي وشعرت بحزن مشوب بياس. انكشمت اسوار إشبيلية في عيني حتى غدت سجنأً حجراً هائلاً لا فكاك منه. بلغت الخامسة عشرة دون أن أرى من هذا العالم الواسع سوى مرسية وإشبيلية. أدمعت عينايا أمام أبي فرق قلبه وقال:

لاتأس با بني. إن عدت من سفري آخذك إلى قرطبة» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۱۰۵).

در اینجا فعال سازی به صراحت دیده می شود؛ زمانی که شخصیت خود را کنشگر قلمداد کرده و بدون اینکه کسی از او بخواهد، خود داوطلب سفر می شود. در واقع، در چنین مواقعی او منفعل نیست؛ بلکه فعال و خود متقاضی تحول است. در ادامه، زمانی که برنامه سفر به هم می ریزد، با توجه به همین ساختار فعال و پویای کار گزار، شاهد گرفتگی و ناراحتی ایفاگر هستیم. او ناراحت است، زیرا به پانزده سالگی رسیده، بدون اینکه فراتر از مرسیه را دیده باشد. در چنین مواقعی، شخصیت این تصمیم را نمی پذیرد؛ زیرا سفر با تمامی خطرات، خواسته قلبی اوست. در واقع، او شخصیتی فعال است و خود را به عنوان نیروی فعال در سفر و کشف اشیا جدید معرفی می کند، بدون اینکه سفر بر او تحمیل شود و در نتیجه همین سفرها است که ابن عربی به شخصیتی ممتاز و شاخص در ادبیات عرفانی اسلامی تبدیل می شود.

۲-۱-۲-۲. منفعل سازی

منفعل سازی زمانی رخ می دهد که فرد یا گروهی در حال انجام فعالیتی بازنمایی شوند و یا به عنوان پذیرنده، نتیجه فعالیت قرار گیرند (Van Leeuwen, 2008, p. 33). منفعل سازی در رمان موت صغیر برای مردم و بیشتر جماعتی که به ظلم عادت کرده اند، قابل تحلیل است. کسانی که راه گریزی برای برون رفت از شرایط سخت انتخاب نمی کنند و تلاشی برای بهبود اوضاع انجام نمی دهد؛ جز اینکه با تغییر شرایط به صورت تصادفی خرسند می شوند و وضع آنها تغییر می کند. به عبارتی، اوضاع آنها در رابطه با شرایط تغییر می کند، نه اینکه خودشان این اوضاع را تغییر دهد. برای مثال در بند زیر، نویسنده برای نمایش منفعل سازی، مرگ «ابن مردنیش» را عاملی برای تغییر و حرکت در جامعه و به دست مردم دانسته است؛ به عبارتی، مردم، معمول و منفعل عمل کرده اند و خود در پی تغییر شرایط بر نیامده اند. چنان که در نمونه زیر آمده است:

«دیت الحیاة في أوصال المدينة مرة أخرى ففتحت الحوانيت الموصدة وانتعشت الأسواق المهجورة وعادت أصوات الباعة تملأ أسمع مرسية. ودخل الرعاة الرحل إلى المدينة بخراف وماعز كثيرة ووصلت قافلة محملة بالأصواف والكتاب والحرير من قرطاجنة وامتألت الأفواء والبطون والجيوب فتدفق الرضا من القلوب ليغمر جنود الموحدين حتى لم طكند يخلو بيت في مرسية من جندي أو فارس أو قاعد يدعو الناس إلى وليمة تقريباً وتمسحاً. واستمر أبي لأسابيع في الذهاب إلى البلاط كل يوم وكان أمراً لم يستجد قبل أن يعود يوماً نبأً جديد إلى سمع أمي المتعطش للأنباء: مات الملك ابن مردنیش» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۴۰).

در این روایت، پویایی و کنشگری شخصیت ها از جانب خود آنها ایجاد نشده؛ بلکه تحت تأثیر عواملی دیگر شکل می گیرند. هر چند نقش و فعالیتی ثبت شده در اینجا را کار گزار به عنوان منفعل به تصویر کشیده است. از سوی دیگر و در رابطه با تحلیل این عنصر در شخصیت ابن عربی، شاهد کار بست آن در این شخصیت در بیان رابطه او با عوامل و اربابان

عرفان هستیم. شخصیت ابن عربی در مقام «مرید»، شخصیتی پویا معرفی می‌شود که نشانه‌های آن مشاهده شده است؛ اما در رابطه با شخصیت «مراد»، شخصیتی منفعل و متأثر از ارباب حلقه است که تلاش می‌کند تحت تأثیر او قرار گیرد و برای پیروی و تبعیت از آن گام برمی‌دارد.

۲-۲-۲. تشخیص بخشی

کارگزاران و ایفاگران اجتماعی در متن، به دو شیوه انسان‌نمایی (تشخیص بخشی) و غیرانسان‌نمایی (تشخیص زدایی) بازنمایی می‌شوند. در تشخیص بخشی، کارگزاران براساس مشخصات انسانی اعطاشده به آنها معرفی می‌شوند که در ادامه شیوه‌های گوناگون آن طرح و تحلیل می‌شود.

۱-۲-۲-۲. تشخیص بخشی به شیوه پیوندزدن

با این روش، کارگزاران اجتماعی را می‌توان به صورت گروه‌هایی معرفی کرد. در این شیوه، کنشگران اجتماعی که درباره فعالیت یا دیدگاه خاصی، نظر واحدی دارند، به شکل گروهی و پیوسته بازنمایی می‌شوند (Van Leeuwen, 2008, p. 38). نویسنده در رمان موت صغیر در موارد متعددی از پیوندزدن بهره گرفته است. یعنی مردمان و آدمیان را به صورت گروهی و پیوسته معرفی و بازنمایی کرده است. نویسنده در روایت خود، بسیاری از ایفاگران را به هم پیوند داده و آنها را با هم به کار برده است؛ زیرا نویسنده، مجموعه افراد مختلفی را روایت می‌کند که بسیاری از آنها در یک صفت یا یک رویداد با هم به برابری می‌رسند و موضوعاتی که در رمان مطرح می‌شود سبب شده که این شاخصه مدام به کار رود. در نمونه زیر، زمانی که غیبت خلیفه یا ترور و ربودن آن پیش می‌آید، همه کسان و ناکسان با هم پیوند زده می‌شوند و با یک چشم مورد تفتیش قرار می‌گیرند:

«ذهل الشاب عندما أخبروه أن أباه غائبٌ لا يعرف مكانه أحد. هرع إلى سلا في ثلة من الفرسان يهبون الأرض نهياً. أمر فور وصوله بتفتيش البيوت التي داخل السور والخيام التي خارجة بلا استثناء. اقتحم الجند كل بيت وخيمة وحجرة وكوخ في مدينة سلا وما حولها فلم يجدوا شيئاً. استدعي كل خادم من خدام القصر للتحقيق أمام ولي العهد فبلكى بعضهم من الهلع وهم ينفون علمهم بمكانه. جمع ولي العهد الوزراء والجلساء والخصيان والخاصة وهددهم إن كان منهم اختطف أنه لم يرحمه. أمرهم أن لا ييوحوا بالأمر لأحد خارج القصر وإلا ضرب عنقه. وسحب سيفه في غمرة غضبه وضرب به وجه أحد عبيد القصر الذي كان يقدم له الماء ليشعرهم بصدق وعيده وتهديده فسقط المسكين مضرجاً بدمه» (علوان، ۲۰۱۶م.، ص. ۲۵۰).

در اینجا در یک تفتیش سراسری، همه ارکان جامعه از سوارکاران و سربازان تا خادمان و وزیران و ندیمان و خواجهگان همگی با هم در معرض تهمت قرار گرفته‌اند و هیچ تمایزی میان آنها نیست. در واقع، همه آنها باید به نوبت جواب پس دهند و درباره گم شدن خلیفه از آنها بازجویی به عمل می‌آید. این پیوند، نوعی برابری اجتماعی مشخص، یعنی بی‌اعتمادی سراسری را نشان می‌دهد که در طی آن همگی در یک مجموعه قرار می‌گیرند و به‌طور یکسان ارزیابی می‌شوند.

۲-۲-۲-۲. تشخیص بخشی به شیوه تفکیک کردن

این شیوه برعکس پیوندزدن به تفکیک و تجزیه ایفاگر با مجموعه و گروه خاص می‌پردازد. در این شیوه به اصل جدایی به جای اصل همبستگی توجه می‌شود. برای مثال در این نمونه از رمان موت صغیر، تفکیک و تمایز فردی از فردی دیگر دیده می‌شود:

«ولم یکن فی مرسية حینها طیب ذو شأن یعتمد علیها إلا طیب البلاط الذی یخطر علیه أن یطبب عامة الناس. فادعی أبی أو زوجة عمی هی زوجته وأخذ طیب البلاط إلى خیمتها. فوقف عند بابها وقال...» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۶۱).

در اینجا به طور آشکار، تکنیک تفکیک به کار رفته است؛ به نحوی که به کار گزار اجتماعی بحث شده، به صورت جدا شده از یک کل - یعنی تمامی طیبیان - توجه شده است. به دیگر سخن، طیب دربار با طیب دیگر گروه‌ها فرق می‌کند و نویسنده به آن ماهیتی متفاوت از دیگری عطا کرده است. طیب دربار، معتقد و معتمد معرفی شده است؛ اما دیگر طیبیان این گونه ارزیابی و بازنمایی نشده‌اند.

۲-۲-۳. تشخیص بخشی به شیوه نام گذاری

از دیگر مؤلفه‌ها در نظریه گفتمان مدار و ن لیون، نام‌دهی و چگونه نام گذاری سوژه‌ها، شخصیت‌ها یا کار گزاران اجتماعی است. در فرایند نام‌دهی، کشنگران اجتماعی و شخصیت‌ها داستانی و سوژه‌ها براساس نام و هویت منحصر به فرد خود بازنمایی می‌شوند یا اینکه نامی برای آنها در نظر گرفته نمی‌شود. نام‌دهی شخصیت‌ها می‌تواند به صورت رسمی و غیررسمی باشد (Van Leeuwen, 2008, p. 40؛ غلامعلی زاده، ۱۳۹۶، ص. ۷۵). نام‌دهی در آثار روایی، مستلزم بار معنایی و تحلیل جامعه‌شناختی و اندیشگانی معینی است که به محقق برای کشف گفتمان و فحوای اثر کمک می‌کند.

نام گذاری در رمان موت صغیر به روش‌های مختلفی صورت گرفته است که از جمله این روش‌ها، نام گذاری رسمی است. این نام گذاری با توجه به فضای رسمی رمان در صدر توجه نویسنده قرار گرفته است. صبغه تاریخی اثر، باعث شده که اسم و رسم اشخاص و آدمیانی که در روایت ظاهر می‌شوند غالباً با اسم خاص و رسمی آنها بیان شود. در نمونه زیر، علوان می‌گوید:

«انصرف ضیوف أبی وبقي هو جالساً فی باحة الدار قابضاً علی الرسالة التي أعلن فیها ابن همشک، آخر حلفاء ابن مردنیش، انقلابه علیه وانضمامه إلى الموحدين. أعاد قرائتها عدة مرات وقف لیمشی خطوات فی الفناء قبل أن یعود إلى مکانه. بلغ توتره مبلغه فألقى بالرسالة علی الأرض وصاح یحقن» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۳۱).

در اینجا اسم پاره‌ای از شخصیت‌ها آمده است که نویسنده، آنها را با اسم رسمی خود معرفی کرده است. «ابن همشک» و «ابن مردنیش» از جمله این افراد هستند (حمویه، ۱۳۶۳، ص. ۹۲). ضرورت ایجاب روایت تاریخی سبب شده تا این ایفاگران با اسم رسمی خود در روایت حاضر شوند تا باعث تشتت و سردرگمی نویسنده قرار نگیرند. همچنین، این اسامی خنثی و کارکرد معینی ندارند؛ به همین دلیل، نویسنده نیازی ندیده تا آنها را به صورت‌های دیگری در روایت به کار گیرد. نام‌دهی در موارد مختلف دیگری نیز با توجه به فضای صمیمیت و دوستی به صورت شخصی و خانوادگی به کار می‌رود. چنان‌که در نمونه زیر می‌خوانیم:

«رفع مؤذنا أذان الفجر علی أعتاب إشبیلیة فولیناها ظهورنا جميعاً مستقبلین القبلة لنصلي. وبعد فراغنا من الصلاة راقبنا الرجال یعانقون الرجال والنساء ینسجن علی استحياء وهن یودعن بعضهن. وراح أبی وسلّم یعدان الركائب وبرقوفة جافة لإفطاری. بدأت أختای تهزجان بأهازیح الأطفال وقد استولت علیهما فرحة دخول إشبیلیة وکنت حتی البارحة لا أقل عنها شوقاً وترقباً حتی أنی بالكاد نمث لیلتها» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۵۹).

نویسنده با نام گذاری شخصیت‌ها و ایجاد صمیمیت، اثر را از صبغه تاریخی دور کرده است. بنابراین، شخصیت‌های خانواده بدون اسم و نام رسمی به طور کامل با هویت‌های مشخص و نام‌های دیگری از دوستان با اسم کوچک بازنمایی

می‌شوند. در همین راستا، شخصیت‌های بزرگ با اسمی که بدان مشهور هستند لقب می‌گیرند و معمولاً از اسم رسمی آنها پرهیز می‌شوند، مانند نمونه زیر:

«یا امیر المؤمنین، لقتد فقت من الدین فوق فقه الفقهاء ومن الفلسفة فوق فلسفة الفلاسفة. ولو شئت أن أكون فقیهاً کابن حزم لکنت، أو فیلسوفاً مثل ابن طفیل لکنت، أو کلاهما معاً کابن رشد لکنت. ولكن الله اختار لي أن أكون من أهل الطريق فکت لأنه قال لي کن» (علوان، ۲۰۱۶م.، ص. ۱۶۸).

فضای عرفانی و تقریباً رسمی رمان، نویسنده را بر آن نداشته تا از بیان لقب‌های مشهور شخصیت‌ها خودداری کند و به ذکر نام آنها به طور کامل پردازد؛ بلکه تلاش می‌کند لقب و نامی که بدان شهرت دارند را بیان کنند.

۲-۲-۳. تشخیص بخشی به شیوه طبقه‌بندی

در فرایند طبقه‌بندی به جای ذکر هویت فردی، کنشگران اجتماعی در قالب طبقه یا دسته‌بندی خاصی بازنمایی می‌شوند که برخاسته از نقش و هویت آنها است و مبتنی بر مقوله پوشیدگی از دو مسئله مهم در نظریه ون لیوون است. طبقه‌بندی در سه محور نقش‌دهی، هویت‌بخشی و ارزش‌دهی بررسی می‌شود. در این میان، نقش‌دهی، زمانی اتفاق می‌افتد که کارگزاران اجتماعی به نقش یا شغلی که در جامعه ایفا می‌کنند، ارجاع داده می‌شوند. یعنی به جای اسم، او را با شغل یا نقشی که ایفا می‌کند، بازنمایی می‌کنند» (Van Leeuwen, 2008, p. 42). این مؤلفه را می‌توان مهمترین و پرتکرارترین مؤلفه در رمان موت صغیر نام برد. فراوانی تعداد ایفاگران در اثری با صبغه تاریخی، سبب شده تا نویسنده نسبت به تمامی شخصیت‌ها آگاهی اسمی نداشته باشد. بنابراین، غالباً اسامی را به صورت نقش‌دهی معرفی و بازنمایی می‌کند. به‌مانند نمونه زیر:

«نال القرداني من الضرب ذلك النهار ما لم ينله طيلة حياته واستل أحد الحراس سيفه وضرب به هام القرد المسكين فخرّ ميتاً. تجمع الناس عليه بعد انصراف الحراس فلم يتكلم.. وقف بصعوبة وحمل قرده الميت وتواره عن الأنظار فلم يره أحد بعد ذلك» (علوان، ۲۰۱۶م.، ص. ۲۴).

در اینجا سه مورد از ایفاگر، بازنمایی شده است. اول، فرد میمون‌باز است که نویسنده با استفاده از حرفه و شگرد وی، او را بازنمایی کرده است؛ با عنوان «القردانی» و از ذکر نام او به دلیل نامشخص بودن خودداری کرده است. دوم، نگهبان است که در اینجا باز اسم رسمی او نیامده و نویسنده از شغل او که حراست و نگهبانی است برای بازنمایی این ایفاگر استفاده کرده است. سوم، مردم است که البته در اینجا مدنظر نیست؛ زیرا بر حسب مؤلفه نقش‌دهی بازنمایی نشده است. همچنین در نمونه زیر، نویسنده اپیزودی از نحوه مخالفت و جلوگیری از کتاب ابن‌رشد روایت می‌کند و کارگزاران غالباً به صورت نقش‌دهی بازنمایی شده‌اند:

«تأكدت الأنباء التي حذرني منها الكومي حين هممت بالسفر إلى فاس. نادى منادٍ في السوق أن من كان عنده مخطوط أو كتاب لابن رشد يتعاطى علوم المنطق والفلسفة فليحرقه وإلا جلده الوالي. يستثنى من ذلك ما كان في الطب والحساب وعلوم النجوم. أخرج الوراقون كل ما لديهم من نسخ ورموها في ساحة السوق حتى صنعوا كومة هائلة من الكتب تشي بمقدار ما نسجو من كتبه طيلة السنوات الماضية» (علوان، ۲۰۱۶م.، ص. ۱۹۷).

در اینجا بخشی از کارگزاران به صورت نقش‌دهی ظاهر شده‌اند؛ هرچند شیوه نام‌دهی به‌مانند «الکومی»، یا «ابن‌رشد» نیز دیده می‌شود. غالباً بندهای روایی علوان، آمیخته از هر دو مورد است و نویسنده در اینجا برای واقع‌نمایی نویسنده و

عدم ضرورت نام، از منادی به صورت نقش دهی یاد کرده است. در واقع، او در حال ندا دادن در بازارها بازنمایی شده است. همچنین، وراقون که مقصود کتابفروشان است در اینجا با توجه به نقشی که در جامعه ایفا می کنند، نام گذاری شده اند و در اینجا نیز خبری از اسم آنها نیست.

هویت طلبی یکی دیگر از شگردهای طبقه بندی ایفاگران مطابق نظریه ون لیون است. هویت بخشی زمانی رخ می دهد که کارگزاران اجتماعی، نه بر اساس آنچه انجام می دهند؛ بلکه بر اساس آنچه هستند، بازنمایی می شوند. ون لیون سه نوع هویت بخشی را طبقه بندی می کند که شامل هویت بخشی مقوله ای، نسبی و ظاهری می شود (Van Leeuwen, 2008, p. 42). صبغه تاریخی رمان موت صغیر سبب شده تا نویسنده، گروه های مختلفی را در روایت بازنمایی کند (یقطين، ۱۹۸۹م، ص. ۸۸) که این بازنمایی ها غالباً با توجه به اینکه شخصیت تنها دایره محدودی از افراد را می شناسد، به صورت طبقه بندی بازنمایی می شود. به مانند نمونه زیر که نویسنده گروهی را با نام یهود بازنمایی کرده است:

«وصلنا وهران أخيراً. وجدت بعد أيام قافلة تسير إلى جزائر بني مرغنة فانظمت فيها وكان جلها من اليهود يلبسون القمصان الفضفاضة التي لها أكمام طويلة تكاد تصل أقدامهم والقلائس الزرقاء التي أمر الخليفة أن تكون لباس كل يهودي في دولته وقد منعهم من لبس العمام» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۱۹۳).

در اینجا نویسنده، شخصیت ها و گروهی را به صورت «طبقه بندی مقوله ای» بازنمایی کرده است. اینکه گروهی که به اسم دین و مذهبشان شناخته می شوند، در اینجا با همین اسم بازنمایی شده اند و به نام یهودی به عنوان نحوه بازنمایی کشگران توجه شده است و چه بسا نویسنده از نام آنها آگاه نیست و ضرورت ذکر نام تمامی جمع، معنایی ندارد و به نام طبقه و گروهی که در زیر آن قرار می گیرند، توجه شده است (سمنانی، ۱۳۵۸، ص. ۴۹) تا از جهتی به ممنوعیت فعالیت یهودیان در جامعه اشاره کند و انتقاد خود را نسبت به شرایط بسته جامعه بیان کند. همچنین در نمونه زیر، طبقه بندی مقوله هایی بر حسب ملیت ایفاگر انجام می گیرد. برای مثال نویسنده می گوید:

«أخيراً دخل بدر إلى الحجرة وقد بدا أنه بحث عني طويلاً وبصحته التونسي الذي يتحدث الرومية. اصطحابي معهما إلى مكاننا في المركب وقد استعدت عافيتي بعض الشيء. وضع أحدهم في يدي خرقة منقوعة في سائل عطري وطلب مني أن أشمها من حين لآخر ففعلت. ما أن بلغت مكاننا حتى نمت للمرة الأولى منذ تحرك هذا المركب» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۲۶۷).

در اینجا نویسنده، ایفاگر مفرد داستان را بنابر ملیتی که دارد بازنمایی کرده است. در واقع با اینکه تنها یک شخصیت بوده، اما از آنجایی که از اسم او آگاه نبوده از طبقه بندی برای معرفی و بازنمایی او بهره برده است. علوان سعی می کند با این گونه بازنمایی ها به صورت واقع گرایانه عمل کند و فضای جغرافیایی داستان خود را نیز ترسیم کند؛ اینکه در نواحی مختلفی که انسان های مختلفی از دین و نژاد مختلف با او مواجه شدند با همان طبقه ها به صورت واقع گرایانه بازنمایی شده اند.

در رمان موت صغیر به طبقه بندی نسبی نیز بسیار توجه شده است و نویسنده اعضای خانواده خود را با طبقه بندی نسبی در کنار نام دهی بازنمایی کرده است. در این میان، نقش پدر بیش از همه پررنگ است؛ زیرا او در پرورش و هدایت او نقش مهمی ایفا کرده و مجموعه کمک ها و فعالیت های او برای دستیابی ابن عربی به طریقه تصوف شایان توجه بوده است. برای مثال در نمونه زیر می گوید:

«اختاره أبي لي شيخناً فوضعتني على أول الطريق دون أن يدري. قدّر الله أقداره في السماء وأنفذ أبي مشيئته في الأرض، والتقى أخيراً المرید بمراده. سافرت في ملامحه مثل حمامة لم تعرف سماء أكثر أماناً من وجهه...» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۹۰).

نویسنده با بهره‌گیری از طبقه‌بندی نسبی، به ویژه درباره‌ی نقش پدر، به دنبال بازنمایی تأثیر پدر در امور تربیت و پرورش است. یا در نمونه‌ی زیر که افزون بر نقش پدر، عمو نیز به طریق طبقه‌بندی نسبی، بازنمایی می‌شود:

«لم يكن عمي أعلم بهذا الاحتمال من أبي ولكنه أقل مبالاة منه. فأمواله كلها عبارة عن قنان وركائب وصرر من أدوية وتوابل ومعادن نادرة وأعشاب جافة تحملها راحلتان مع عائلته وشرعات ما يتاجر بها في إشبيلية كما ينوي» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۴۷).

در اینجا شخصیت هم به صورت نسبی و هم به صورت ظاهری بازنمایی شده است. نویسنده برای اینکه اثر را از حالت رسمی و تاریخی بیرون کند و به ژانر رمان درآورد از این روش استفاده کرده است؛ زیرا موضوع تاریخی و پیرنگ تاریخی و طولانی اثر سبب می‌شود که از میزان بازنمایی نسبی کاسته شود تا اثر شکل رسمی و دقیق تری به خود بگیرد. نویسنده با تکیه بر چارچوب‌های یک اثر روایی تلاش می‌کند تا شخصیت‌ها و ایفاگران را به گونه‌ای معرفی کند که خواننده بتواند به راحتی با آنها ارتباط برقرار کند. در چنین حالتی، خواننده با ورود به فضای داستان، با آن انس می‌گیرد و با شخصیت داستان همذات‌پنداری می‌کند. ابن عربی در این روایت، عارفی می‌شود که حدیث دل انسان معاصر است و مختصات یک انسان زمینی را دارد.

در مؤلفه ارزش دهی، کارگزاران و ایفاگران اجتماعی با استفاده از اصطلاحات ارزشی مانند خوب یا بد، شایسته‌ی تحسین یا شایسته‌ی ترحم، زیبا و زشت بازنمایی می‌شوند. این امر با مجموعه‌ای از اسامی و اصطلاحات مانند عزیزم، حرامزاده، خرابکار، پست یا آدم کش (Van Leeuwen, 2008, p. 45) تحقق می‌یابد. بنابراین ارزش دهی در دو مجموعه خوب یا بد جای می‌گیرد.

در رمان موت صغیر علوان، ارزش دهی مثبت سهم بیشتری را به خود اختصاص داده است و نویسنده با نگاه عرفانی خود، بسیاری از انسان‌ها را به طریق خوش‌بینانه‌ای نگاه می‌کند و از هتک حرمت آدمیان و تجویز صفات بد و ناراست تا حد امکان خودداری می‌کند. برای مثال در نمونه‌ی زیر، صفت وفادار برای نامیدن گروهی از بردگان به عنوان ارزش دهی مثبت در نزد علوان به کار می‌رود:

«ثم انصرف عنهم فأصبح يقضي الأسابيع أحياناً دون أن يمسن امرأة، ثم ازداد توجساً فأمر بإخراجهن من إيوانه الخاص. ثم أعادهن جميعاً إلى ديوانه وخرج هو لينام في إيوان صغير مرتفع أمر ببنائه عدة أدوار. في الدور الأول جعل جنداً، وفي الثاني حرسه المقرين وفي الثالث عبيده الأوفياء، ثم ينام هو في أعلاه» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۲۴).

در اینجا نویسنده از گروه‌های مرتبط با ملک سخن گفته است و در یک مورد از ارزش دهی مثبت استفاده کرده است. نویسنده، بردگان را به وفاداری و نیکی ستوده است و از صفتی نیک که ارزش والای این گروه را در نزد پادشاه نشان می‌دهد، سخن به میان آورده است. تلاش علوان برای تصویرسازی دقیق سوژه در کاربست این صفات مؤثر بوده است. یا در نمونه‌ی زیر که کاتب دربار با صفت مثبت خوب، بازنمایی شده است. نویسنده در بند زیر می‌گوید:

«في قصبة المدينة. فعلى أي شيء سيعترض؟ كاتب عند خليفة يحكم المغرب ونصف الأندلس خير من وزيره عند ملك لا يملك أبعد من أسوار مدينة واحدة. حتى دنائره المردنسية أخذها من صاحب المال في لبلاط بأمر الخليفة وأعطاه بدلاً منها دنائير موحدية بعدد» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۷۰).

در اینجا شخصیت به صورت واضح با صفت «خیر» ستوده شده است. کاتبی که از وزیرش خوب تر است. در واقع، نگاهی مقایسه‌ای به کاتب و وزیر در نزد ملک شده و ارزش دهی ملک به صورت مثبت عنوان شده است. این صفات مثبت یا ارزش دهی مثبت، زمانی که ابن عربی راوی به توصیف یاران خود در طریقت و عرفان می‌پردازد بیشتر به چشم می‌آید و برجسته می‌شود.

۲-۲-۳. تشخیص زدایی

یکی دیگر از مؤلفه‌های بازنمایی در نظریه ون لیوون تشخیص زدایی است که به بازنمایی انسان با عناصر غیرانسانی ارتباط دارد (Van Leeuwen, 2008, p. 45). در ادامه، مؤلفه‌های این محور مورد بحث و بررسی قرار می‌گیرد.

۲-۲-۳-۱. عینی سازی

یکی از مهمترین عوامل و شیوه‌های بازنمایی کارگزاران از طریق تشخیص زدایی عینی سازی است. عینی سازی چهار مقوله دارد: مکان‌مداری، گفتار‌مداری، ابزار‌مداری، اندام‌مداری (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۴۶) در عینی سازی حرکت و جنبش از شخصیت انسانی باز داشته می‌شود و به مقوله‌های مکان‌مند و گفتار‌مدار و ابزار‌مدار و اندام‌مدار داده می‌شود. از جمله جلوه‌های این نوع بازنمایی مکان‌مداری است یعنی زمانی که کارگزار اجتماعی در قالب مکان، بازنمایی شده است:

«ضحك الناس من قوله وهو في دار عزاء. شعرت بالغضب منه وهو يسيء إلى مدینتي في حين ضحك أبي مع

الضاحكين. وعندما سلم عليه أيدي أبي احتراماً شديداً له حتى أنه قبّل رأسه» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۱۴۸).

در این نمونه، ایفاگری به مکان داده شده است که به آن مکان تعرض صورت می‌گیرد. یا در نمونه زیر که مکان با

ویژگی‌ها و صفات اصلی خود، به مانند یک انسان بازنمایی می‌شود و ویژگی‌های انسانی دارد. نویسنده می‌گوید:

«اكتملت في جبل المنتيار مكانة الشيخ الروحية. المكان ذكر. المكانة أنثى. آدم كان ذكراً لم يكتمل إلا بحواء.

المنتيار كان جبلاً لم يكتمل إلا بالشيخ. إن أم بلا حواء فردٌ لا ذرية له. إن الجبل بدون الشيخ تضريسٌ لا قيمة له. إن

المكان بلا مكانة لا يكفي. لا بد من تأنيث المكان حتى تكتمل مكانته» (علوان، ۲۰۱۶م، ص. ۹۴).

در چنین مواقعی، شخصیت از مکانی نام برده است که به او جنبه‌های انسانی داده است؛ مکانی که به مانند انسان،

ویژگی‌های انسانی دارد و مذکر و مؤنث است. با توجه به تسلط و هیمنه مفاهیم عرفانی در رمان، کاربست چنین مقوله‌ای

عجیب نیست؛ زیرا نویسنده از مکان به عنوان محل تجلی نور خداوند و محل انعکاس و رشد و تکامل سوژه عرفانی که او

باشد، استفاده کرده است.

۲-۲-۳-۲. انتزاع

این مؤلفه در مواردی رخ می‌دهد که بازنمایی کارگزاران اجتماعی با استفاده از صفت‌های آنها انجام می‌گیرد

(Van Leeuwen, 2008, p. 46). به این مؤلفه در مواردی با صفات خاصی توجه می‌شود و نویسنده با انتزاع صفتی از یک

مجموعه بزرگ یا یک کارگزار، وی را با استفاده از آن صفات بازنمایی می‌کند. به مانند نمونه زیر در رمان موت صغیر:

«رأيت أبي يضحك مستبشراً ببركة الذكر وزوجتي تبكي فمجموعة في زوجها المسن. رأيت فتيل دولة المرابطين يطفئه الموحدون في مرسية قبل ولادتي ورأيتي التتر يدكون بغداد دكاً دكاً بعد مماتي» (علوان، ۲۰۱۶م.، ص. ۱۳).

در اینجا از کارگزار اجتماعی، مرابطين «فتيله» انتزاع شده که نشانگر قدرت و جبروت آنها بود که در حال خاموشی و انحطاط است. در واقع، به جای اینکه موحدین را به طور غیرانتزاعی بازنمایی کند آنها را به گونه انتزاعی بازنمایی کرده است. یا در نمونه زیر می‌گوید:

«سيسألني حتما لم لا أخرج إلى الجهاد ويجعل سؤاله أقرب إلى التويخت منه إلى الاستفهام ولا يوجد عذر يمكن أن يقنعه بذلك. لن أجاهد تحت راية لا أومن بها. والحص أنني لا أتمني للجيش أن يُهزم ولكني أتمني أن ينسحب باتفاق أو صلح فقط. هل يعلمون أن الحياة في سبيل الله أشق أو أصعب من الموت في سبيله؟» (علوان، ۲۰۱۶م.، ص. ۱۳۶).

در اینجا از موحدین، «پرچم» انتزاع شده که راوی ادعا دارد که در زیر لوای آن قرار نمی‌گیرد و بدان اعتقاد ندارد. در واقع به جای اینکه بگوید: «من به موحدین ایمان ندارم و مخالف حکومت آنها هستم»، بیان کرده است که من به پرچم اعتقاد ندارم و آن را قبول ندارم؛ زیرا پرچم نماد و صفت کارگزار است که در اینجا انتزاع و ارائه شده است.

نتیجه‌گیری

باتوجه به تاریخی بودن رمان موت صغیر و گستردگی زمان آن، حذف بیشتر از اظهار، فضای روایت را به خود اختصاص داده است. بنابراین در نگاه اول، نویسنده با اتکا بر همین صبغه تاریخی، از بیان همه کارگزاران اجتناب کرده است و اصولاً ذکر همه این موارد با واقع‌نمایی در تضاد است و نویسنده برای تجسم بهتر وقایع، آن را از زاویه دید راوی رصد کرده است که رویدادها را به مانند یک انسان واقعی مشاهده و روایت می‌کند.

حذف در شکل کمرنگ‌سازی در رمان موت صغیر بیشتر به کار رفته است. نویسنده غالباً به روایت رویدادهایی پرداخته که در رابطه با آن، معلومات واقع‌بینانه و در حد انتظاری از کارگزار دارد. بنابراین، این کارگزاران به صورت کمرنگ در سطح روایت بازنمایی شده‌اند. نویسنده برای ارائه روایتی که در پی آن خواننده با شخصیت ابن عربی امتزاج پیدا کرده و همزادپنداری کند، از مؤلفه حذف به صورت طبیعی استفاده کرده است.

رمان موت صغیر از مؤلفه تعیین نقش به طور فراوان بهره گرفته است. جنبه عرفانی این رمان با تمرکز بر بیان و تطور احوال شخصیت‌های اهل تصوف و پی‌ریزی پیرنگ داستان شکل گرفته است. کشمکش‌ها و جست‌وخیزهای شخصیت اصلی داستان برای دستیابی به هدف، زمینه را برای کاربست مؤلفه فعال‌سازی از محور تعیین نقش فراهم کرده است.

مؤلفه تشخیص بخشی یا تعیین نوع نقش با زیرمجموعه‌های خود در اثر منعکس شده است. نویسنده در رمان موت صغیر از پیوند زدن برای بیان و اظهار اصالت شخصیت‌ها بهره برده است. پیوند زدن هر شخصیت به گروه علمی، عرفانی، دینی، سیاسی برای ابن عربی مهم بوده است و وی غالباً از این شیوه در سرآغاز معرفی کارگزاران بهره گرفته است. باتوجه به همین هدف، نویسنده به مؤلفه تفکیک نیز توجه نشان داده است. در واقع، کارگزاری را که در سطح روایت بازنمایی می‌شود از نظر تعلق و عدم تعلق به جهان‌بینی‌های عرفانی، مورد بازبینی قرار داده است.

تشخص‌زدایی در رمان موت صغیر از نوع انتزاعی کمتر به کار رفته است. علوان در این رمان از عینی‌سازی بیشتر بهره گرفته است و تعدد بازیگران و کارگزاران اجتماعی در این اثر در تعدد و کثرت اثر نقش دارد. علوان در اثر عرفانی خود از مکان‌مداری و همچنین ابزارمداری برای عینی‌سازی بخش بزرگی از کارگزاران بهره گرفته است و مرز میان انسان و اشیا را از میان برده است.

منابع

- ابن عربی، محیی الدین (۱۳۸۷). *فصوص الحکم* (محمد خواجهوی، مترجم و مصحح). مولی.
- ابن عربی، محیی الدین (بی تا). *الفتوحات المکیه*. دار صادر.
- بارت، رولان (۱۳۸۷). *درجه صفرنوشتار* (شیرین دخت دقییان، مترجم). هرمس.
- حاجی زاده، مهین، و پرشور، سولماز (۱۳۹۹). تحلیل رمان «وطن من زجاج» یاسمین صالح براساس رویکرد گفتمان انتقادی ون لیون. *پژوهشنامه نقد ادب عربی*، ۱۰ (۲۰)، ۷۵-۵۳. [10.29252/jalc.2021.205852.0](https://doi.org/10.29252/jalc.2021.205852.0)
- پهلوان نژاد، محمدرضا، صحرانگرد، رحمان، و فلاحی، محمدهادی (۱۳۸۸). شیوه‌های بازنمایی کارگزاران اجتماعی در نشریات دوره مشروطه از منظر گفتمان‌شناسی انتقادی با عنایت به مؤلفه‌های گفتمان‌مدار جامعه‌شناختی - معنایی. *زبان‌شناسی و گویش‌های خراسان دانشکده ادبیات و علوم انسانی مشهد*، (۱)، ۷۳-۵۱.
- <https://www.sid.ir/paper/203258/fa>
- حمویه، سعدالدین (۱۳۶۲). *المصباح فی التصوف* (نجیب مایل هروی، مصحح). مولی.
- سمنانی، علاءالدوله (۱۳۵۸). *چهل مجلس* (امیر اقبال سیستانی، تحریر؛ عبدالرفیع حقیقت، گردآورنده). توس.
- شرشار، عبدالقادر (۲۰۰۶م). *تحلیل الخطاب الأدبی وقضایا النص*. دارالأدیب.
- صیادی نژاد، روح‌الله، قدرتی، ام‌البنین، و نجفی ایوکی، علی (۱۴۰۲). بازنمایی کنشگران اجتماعی در رمان الطلیانی براساس رهیافت ون لیون. *نقد ادب معاصر عربی*، ۱۳ (۲۴)، ۹۶-۱۱۷.
- <https://doi.org/10.22034/mcal.2022.17399.2196>
- علوان، محمدحسن (۲۰۱۶م). *الْقُنْدُس*. دارالساقی.
- غلامعلی‌زاده، خسرو (۱۳۹۶). نام‌دهی و طبقه‌بندی کنشگران اجتماعی در داستان آل: براساس الگوی ون لیون. *دوماهنامه جستارهای زبانی*، ۸ (۷)، ۷۱-۸۹.
- https://irr.modares.ac.ir/browse.php?a_id=4784&sid=14&slc_lang=fa
- مفتاح، محمد (۱۹۹۰م). *دینامیه النص: نظیر و إنجاز* (چ. ۲). الدار البیضاء.
- مقداری، صدیقه‌سادات (۱۳۸۹). *بررسی زبان‌شناختی ادبیات جنگ برای کودکان در ایران از دیدگاه گفتمان‌شناسی انتقادی* [رساله دکتری منتشر نشده]، دانشگاه فردوسی مشهد.
- نسفی، عزیزالدین (۱۳۵۱). *مقصد اقصی ضمیمه اشعه اللمعات جامی* (حامد ربانی، گردآورنده). کتابخانه علمی حامدی.
- ون دایک، تئون (۱۳۸۲). *مطالعاتی در تحلیل گفتمان؛ از دستور متن تا گفتمان کاوی انتقادی* (پیروز ایزدی و دیگران، مترجمان). مرکز مطالعات و تحقیقات رسانه‌ها.
- یارمحمدی، لطف‌الله (۱۳۸۳). *گفتمان‌شناسی رایج و انتقادی*. انتشارات هرمس.
- یقظین، سعید (۱۹۸۹م). *انفتاح النص الروائی*. الدار البیضاء.
- یورگنسن، ماریان، و لوئیز، فیلیپس (۱۳۸۹). *نظریه و روش در تحلیل گفتمان* (هادی جلیلی، مترجم). نشر نی.

References

- Alvan, M. H. (2012). *Al-Qundus*. Dar al-Saqi. [In Arabic].
- Azdanlou, H. (2010). *Discourse and society*. Nei Publication. [In Persian].
- Barrett, R. (2007). *Zero degree of writing* (Sh. Dakhiyan, Trans.). Hermes Publication. [In Persian].

- Gholamalizadeh, K., Tafakkori Rezaei, S., & Akbari H. (2018). The nomination and categorization of social actors in "Al", according to Van Leewen's framework. *Language Related Research*, 8(7), 71-89. https://lrr.modares.ac.ir/browse.php?a_id=4784&sid=14&slc_lang=fa [In Persian].
- Hajizadeh, M., & Porshour, S. (2020). Analysis of "Homeland of the Glass" Novel by Yasmina Salah based on Van Leeuwen's critical discourse approach. *Arabic Literature Bulletin*, 10(20), 53-75. [10.29252/jalc.2021.205852.0](https://doi.org/10.29252/jalc.2021.205852.0) [In Persian].
- Hamuyeh, S. (1984). *Al-Masbah fi al-Suf* (N. Mayel Haravi, Ed.). Mola Publication. [In Persian].
- Ibn Arabi, M. (n.d). *Al-Futuhat al-Makiyeh*. Dar Sadr. [In Arabic].
- Ibn Arabi, M. (2008). *Fosoos Al-Hekam* (M. Khajawi, Trans.). Mola Publication. [In Persian].
- Jorgensen, M., & Phillips, L. (2009). *Theory and method in discourse analysis* (H. Jalili, Trans.). Nei Publication. [In Persian].
- Meftah, M. (1990). *Text dynamics: Design and completion*. Eldar Al-Bayda [In Arabic].
- Meghdari, S. (2009). *Linguistic study of war literature for children in Iran from the point of view of critical discourse* [Unpublished Doctoral Dissertation], Ferdowsi University of Mashhad. [In Persian].
- Nasfi, A. (1972). *The final destination of the appendix of Jami's rays of light* (H. Rabbani, Ed.). Tehran: Hamidi Library. [In Persian].
- Pahlavannejad, M., Sahragard, R., & Fallahi, M. (2008). The ways of representing social workers in the periodicals of the constitutional period from the point of view of critical discourse with regard to the components of sociological-semantic discourse. *Linguistics and dialects of Khorasan*, (1), 73-51. <https://www.sid.ir/paper/203258/fa> [In Persian].
- Semnani, A. (1980). *Chehel Majlis* (A. Haqirat, Ed.). Toos Publication. [In Persian].
- Sharshar, A. Q. (2006). *Analysis of literary speech and text matters*. Dar al-Adib. [In Persian].
- Van Dijk, T. (2003). *Studies in discourse analysis, from text command to critical discourse analysis* (P. Yazidi, Trans.). Media Studies and Research. Center [In Persian].
- Van Leeuwen, T. (2008). *Discourse and practice: new tools for critical discourse analysis*. Oxford University Press.
- Yaqtin, S. (1989). *Infthah al-Nas al-Rawaii*. Dar Al-Bayda [In Arabic].
- Yarmohammadi, L. (2003). *Popular and critical discourse*. Hermes Publication. [In Persian].